

Судді Верховного Суду України ознайомилися зі шведським досвідом реформування судової системи

У рамках проекту Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» наприкінці вересня 2014 р. судді Верховного Суду України **Лілія Григор'єва**, **Тетяна Жайворонок**, **Марина Кліменко**, **Віктор Маринченко**, **Олександр Прокопенко** та начальник відділу міжнародного співробітництва **Ліна Губар** взяли участь в ознайомчому візиті до Королівства Швеція.

Відповідно до програми візиту відбулися зустрічі з працівниками Округового суду загальної юрисдикції м. Упсала, Апеляційного суду округу Свеа (м. Стокгольм), Верховного суду Швеції, Спеціального торговельного суду, Національної судової адміністрації Швеції, Ради (Комісії) з пропозицій щодо призначення суддів, а також із працівниками офісів канцлера юстиції та парламентського омбудсмена, з викладачами юридичного факультету одного з провідних вищих навчальних закладів Швеції — університету у м. Упсали.

Члени делегації ознайомилися із судовою системою Швеції, структурою і повноваженнями судів, підставами та процедурою оскарження і перегляду судових рішень у судах вищих інстанцій, особливостями підготовки суддівських кадрів, призначення суддів на посаду та їх звільнення, підвищення кваліфікації, здійснення контролю за діяльністю суддів тощо.

Окремо увагу було приділено питанням судової реформи у Швеції і гарантіям забезпечення незалежності суддів.

Судова система Швеції (країни, яка входить до п'ятірки держав світу з найнижчим рівнем корупції) характеризується високою довірою громадян (60 %). Судді є незалежними від уряду та парламенту в прийнятті рішень. Невтру-

чання цих інституцій в діяльність судової влади гарантується законом. Гарантіями незалежності суддів у Швеції є їх незмінюваність і призначення на посаду безстроково до досягнення шестидесяти семи років, процедура добору та призначення на посаду, складна процедура звільнення, належний рівень матеріального забезпечення, яке є достатньо високим і не може зменшуватись.

Бюджет усієї судової системи становить 600 млн євро.

Усі законопроекти щодо судів і суддів узгоджуються із судовими органами. У разі якщо із судами не погоджуються, то їх заперечення і пропозиції до законопроекту обов'язково надходять до парламенту разом із проектом закону, розглядаються у відповідному комітеті й виносяться на обговорення парламенту.

Судова реформа Швеції, основну частину якої здійснено в середині 90-х років, полягала у тому, що всю діяльність,

не пов'язану з відправленням правосуддя (ведення кадастрів, реєстраційні функції, безспірне провадження та ін.), було виключено із судового провадження. Крім того, було спрощено процедуру розгляду справ, переглянуто підстави оскарження судових рішень, здійснено укрупнення судів тощо.

Основи сучасної правової системи Швеції були закладені Законом Шведської держави (королівства) 1734 р. Розвиток шведського права визначався внутрішніми потребами країни і лише частково впливом інших правових систем, наприклад (у період середньовіччя) римського права і торгових звичаїв міст-держав німецького узбережжя Балтики.

Сьогодні **судова система Швеції є триланковою і складається із судів загальної й адміністративної юрисдикції**. Систему загальних судів Швеції, яку з 1789 р. очолює Верховний суд, становлять сорок вісім окружних судів,

Палац Бондего — будівля Верховного суду Королівства Швеція у м. Стокгольмі.

шість (відповідно до кількості округів, на які розподілена територія країни) апеляційних і Верховний суд Королівства Швеція. До системи судів адміністративної юрисдикції, яка створена 1971 р., належать дванадцять окружних адміністративних судів, чотири апеляційні адміністративні і Верховний адміністративний суд Швеції. Для розгляду окремо визначених питань діють спеціальні суди (трибунали), які не входять до судової системи Швеції.

В окружних судах загальної юрисдикції працюють від десяти до ста суддів (в Окружному суді м. Стокгольма їх понад сто), які розглядають у першій інстанції усі цивільні та кримінальні справи. Навантаження судді, який займає адміністративну посаду, є меншим, ніж інших суддів. Навантаження на суддю першої інстанції становить триста справ на рік. У Швеції існують інститути засідателів (судових асесорів) та журі присяжних засідателів. Залучення їх до судового процесу у Швеції бере свій початок у середньовіччі, але на сьогодні обговорюється питання про поступову відмову від них: шведські судді виступають за те, аби правосуддя здійснювали тільки професійні судді.

Апеляційні загальні суди мають два або більше відділень (департаментів) і розглядають апеляційні скарги на вироки й рішення, винесені у кримінальних та цивільних справах. Оскаржити в апеляційному порядку можна всі судові рішення суду першої інстанції, крім визначених у законі (наприклад, рішень у справах про незначні кримінальні злочини — проступки). Для прийняття до апеляційного перегляду цивільних справ відповідні скарги підлягають фільтрації — допуску (для кримінальних справ процедури допуску в апеляційному суді не передбачено), який здійснює колегія у складі трьох суддів. Критеріями тако-

го допуску є встановлення судом, що: у справі допущена явна помилка, яка потребує втручання в судові рішення; у справі існує вірогідність помилки, яка може викликати потребу втручання в судові рішення (у складних справах); суспільний резонанс судового рішення, що потребує його перевірки; рішення має значення для практики правозастосування, зокрема, норм нових законів, що викликає потребу його перевірки. Якщо зазначені критерії відсутні, апеляційний суд відмовляє в допуску. Це рішення є коротким і не потребує детального мотивування. Таку відмову може бути оскаржено до Верховного суду Швеції, який, як правило, відмовляє в допуску до перегляду таких справ, за поодинокими випадками, коли приймає такі скарги, розглядає їх та може знову скерувати скаргу до апеляційного суду для апеляційного розгляду справи за скаргою.

Апеляційний розгляд передбачає повний перегляд справи, який завершується ухваленням рішення. Також апеляційні суди як суди першої інстанції розглядають деякі категорії кримінальних справ (наприклад, про злочини, вчинені суддею окружного суду).

Найбільший з апеляційних судів загальної юрисдикції — Апеляційний суд округу Свеа (у м. Стокгольмі), який у лютому 2014 р. відзначив 400-річчя, розглядає 50 % справ, що надходять до апеляційних загальних судів Швеції. Протягом року це близько 12 тис. скарг, з яких 3500 — у кримінальних справах. У цьому суді працюють сто суддів. Цей суд має виняткову компетенцію з розгляду певної категорії справ, пов'язаних із землею, нерухомістю тощо. У більшості справ він є останньою судовою інстанцією, оскільки до Верховного суду Швеції оскаржується незначна кількість рішень апеляційного суду. Усього до апе-

ляційної інстанції оскаржується близько 10—15 % рішень у кримінальних і цивільних справах, до розгляду приймається близько 30 % з оскаржуваних.

Систему судів адміністративної юрисдикції очолює Верховний адміністративний суд Швеції, у складі якого працює двадцять один суддя, які розглядають скарги на рішення, що винесені апеляційними адміністративними судами, але тільки в тих випадках, коли відповідна колегія визнає такий розгляд доцільним. Також ці суди як суди першої інстанції розглядають скарги на рішення адміністративних органів з питань заробітної плати службовців, соціального забезпечення та ін.

Верховний та Верховний адміністративний суди Швеції є самостійними судовими органами, які не підпорядковані один одному. І хоча між юрисдикційних спорів у Швеції не виникає, оскільки законодавство чітко розмежує компетенцію загальних і адміністративних судів, у шведському суспільстві активно обговорюється питання створення з метою поліпшення якості правосуддя єдиного Верховного суду Швеції зі спеціалізацією суддів на базі об'єднання Верховного та Верховного адміністративного судів Швеції.

Верховний суд Швеції як найвища судова інстанція Королівства є останньою інстанцією з розгляду цивільних і кримінальних справ, розглянутих в апеляційних судах загальної юрисдикції. До складу цього суду входять шістнадцять суддів, які мають класний чин радника юстиції і призначаються урядом зі схвалення шведського парламенту — Риксдагу. Основне завдання Верховного суду полягає у забезпеченні однакового застосування норм права (матеріального і процесуального) всіма судами, що досягається шляхом касаційного пере-

гляду у визначених законом випадках рішень апеляційних судів загальної юрисдикції. У Верховному суді Швеції, який з 2010 р. очолює призначена на посаду безстроково Маріанна Лундіус, немає розподілу за палатами.

У Швеції фактично розмежовано такі поняття, як право на оскарження і право на перегляд справи судом вищого рівня. Законодавець передбачив право на оскарження судових рішень в апеляційному і касаційному порядках разом із правом апеляційних судів і Верховного суду Швеції шляхом фільтрації (допуску) скарг самостійно визначати ті справи, які підлягають їх розгляду. При цьому справа допускається до перегляду вищим судом лише в разі, якщо вона та рішення в ній відповідають визначеним критеріям. Вирішуючи питання про те, чи підлягає справа розгляду у Верховному суді, з'ясовується: чи має рішення в ній принципове значення для розвитку практики і забезпечення єдності у правозастосуванні; чи допущена судами суттєва помилка при розгляді справи й застосуванні закону, що потребує втручання в судові рішення для створення прецеденту і спрямування судової практики; чи є справа резонансною або такою, рішення в якій обґрунтовано правовою доктриною, щодо якої існує принциповий спір у правовій науці, що потребує правового висновку Верховного суду у питанні правильного застосування судом правових норм; чи допущена судами суттєва помилка при розгляді кримінальної справи і застосуванні закону, що потягло порушення основоположних прав людини, які підлягають відновленню, що потребує втручання в судові рішення для виправлення помилки і спрямування судової практики (наприклад, у разі коли суд призначив обвинуваченому покарання за розміром більше, ніж передбачено законом, і ця помилка не була усунута при попередньому оскарженні вироку).

У разі відповідності справи і рішення в ній зазначеним вище критеріям, справа допускається до розгляду Верховним судом. В інших випадках суд відмовляє в допуску скарги, і це рішення є остаточним. Щороку до Верховного суду оскаржується 10–15 % ухвалених судами першої і апеляційної інстанцій судових

рішень, що становить близько шести тис. скарг, і тільки близько ста п'ятдесяті з них (тобто 3 %) допускається до провадження Верховного суду.

У разі якщо скарга подана до Верховного суду, рішення апеляційного суду не набирає законної сили. Однак щодо особи, яка перебуває під вартою, апеляційним судом приймається рішення про залишення особи під вартою до розгляду скарги у Верховному суді.

Порядок допуску такий: скарга надходить до апеляційного суду, який перевіряє її лише щодо того, чи не пропущено строк для оскарження рішення до Верховного суду (як правило, цей строк становить три місяці). Якщо строк не пропущено, скарга разом зі справою надсилається до Верховного суду, а у разі якщо пропущено — залишається без розгляду. Зауважимо, що на сьогодні в Швеції обговорюється питання про те, щоб до Верховного суду надсилалися скарги не зі справою, а з копіями оскаржуваних судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій. Далі справу і скаргу у Верховному суді вивчає секретар юстиції (юрист-референт, молодший суддя), який передає судді, визначеному головою цього суду, свій висновок про те, чи підлягає скарга допуску для розгляду Верховним судом. Якщо суддя погодиться, що скарга не підлягає допуску, він ухвалює рішення про відмову. Це рішення є коротким і не оскаржується. Таким чином, секретарями юстиції та одноособово суддями Верховного суду розглядається 90 % скарг. У разі якщо секретар юстиції (юрист-референт, молодший суддя) вважає, що справа за скаргою підлягає розгляду у Верховному суді, то передає судді свій висновок про це з аналізом практики і правової доктрини з порушеного у скарзі питання. Якщо суддя сумнівається, чи скарга підлягає допуску, то він у письмовій формі передає скаргу на розгляд трьох суддів, які й вирішують це питання. Якщо скарга допущена ними до розгляду, то справа розглядається судом у складі п'яти суддів. Після вивчення справа разом із матеріалами до неї передається секретарем юстиції (молодшим суддею) до канцелярії, де визначається день розгляду справи.

Суд у складі п'яти суддів може вирішити справу, ухваливши в ній рішення. Але якщо п'ять суддів мають намір

відійти від сталої практики Верховного суду або питання є складним, пов'язаним із застосуванням нових законів, то вони передають справу на розгляд Пленуму Верховного суду, де вона розглядається усіма суддями.

Строк вирішення питання про допуск справи для розгляду Верховним судом становить 2–3 місяці з дня надходження справи до суду, а строк розгляду допущених справ — один рік. Секретар юстиції (молодший суддя) фактично працює зі справою не менше ніж 4–6 місяців.

За результатами розгляду скарги Верховний суд Швеції більшістю голов суддів може скасувати рішення суду нижчої інстанції та направити справу на новий апеляційний розгляд або прийняти в справі нове рішення з викладенням у ньому правової позиції Верховного суду.

При підготовці справи до розгляду судді не виставляють висновків науковців щодо правильності застосування судами норм права, але якщо сторони надають суду такі висновки, то вони беруться до уваги при вирішенні справи й обґрунтуванні судового рішення.

Правовий висновок Верховного суду Швеції, викладений у його рішенні, є обов'язковим для всіх судів, хоча це правило не закріплено законодавчо. На практиці не встановлено жодного випадку, щоб суди нижчої інстанції не слідували би цим рішенням. Верховний суд є судом права, але в деяких випадках виступає і судом факту, досліджуючи докази в усному провадженні (за рік таких справ близько двадцяти).

Верховний суд Швеції виступає судом першої інстанції у справах про кримінальну відповідальність суддів апеляційних судів загальної та адміністративної юрисдикції (відповідно до закону кримінальні справи щодо суддів окружних судів розглядаються апеляційними судами, а справи щодо суддів Верховного суду — суддями Верховного суду із залученням суддів Верховного адміністративного суду).

У Швеції запроваджено систему електронного правосуддя, проте Верховний суд працює і з паперовими носіями (скаргами, справами).

Верховний суд не узагальнює судову практику і не виносить постанови з роз'ясненнями судам практики застосування законодавства.

У Швеції існує процедура преюдиційного запиту судів до Європейського суду у м. Люксембурзі щодо застосування законодавства Європейського Союзу, але процедури попереднього правового запиту судів щодо застосування законодавства Швеції при розгляді конкретної справи, як це має місце, наприклад, у Франції, у Швеції немає.

Існують також **спеціальні суди** (трибунали) з розгляду окремих питань, які діють за особливою процедурою. Це суд з трудових спорів, торговельний суд (із захисту конкуренції), суд у патентних спорах, суд у справах про нерухомість та охорону навколишнього середовища, суд у справах військової розвідки, земельний суд, суд з питань квартирної плати, суд з питань оренди власності, міграційний суд тощо. Незалежні у винесенні рішень, деякі з цих судів функціонують як відділи судів загальної чи адміністративної юрисдикції. Деякі спеціальні суди діють тільки як суди першої інстанції, а деякі мають систему судів першої й апеляційної інстанції. Сьогодні обговорюється питання реформування системи спеціальних судів Швеції.

Також у Швеції немає органу конституційної юрисдикції. Однак добре розвинутий інститут попереднього конституційного нагляду, який здійснюється **Законодавчою радою**, що формується урядом і парламентом із суддів у відставці й діючих суддів Верховного та Верховного адміністративного судів Швеції. Верховний суд Швеції (як і Верховний адміністративний суд), встановивши при застосуванні норм права їх невідповід-

ність основним конституційним актам Швеції, не може визнати ці норми неконституційними, але може утриматись від їх застосування, навівши мотиви такого рішення. Ці повноваження суди отримали у 2000 р.

Національна судова адміністрація Швеції, у якій працює 340 осіб, належить до системи органів виконавчої влади і підпорядковується уряду Швеції, забезпечує роботу судів (крім спеціальних). Бюджет судової адміністрації складає 4,1 % бюджету усієї судової системи.

Національна судова адміністрація здійснює організаційне забезпечення діяльності органів судової влади, розробляє бюджетні запити судів, орендує для них приміщення, організовує їх комп'ютеризацію, координує роботу з міжнародного співробітництва судів та їх співробітництва з іншими відомствами і зі ЗМІ, забезпечує фіксацію судових процесів, організовує обмін досвідом роботи апаратів судів, дні відкритих дверей, створює клуби суддів тощо.

У судовій адміністрації функціонують шість департаментів, Академія суддів — для підвищення кваліфікації суддів, стажерів та інших осіб, які займаються правовою роботою в судах, і Школа управління — для підвищення кваліфікації працівників апаратів судів, які не займаються правовою роботою.

Судді призначаються на посади урядом за рекомендацією **Ради (Комісії) з пропозицій щодо призначення суддів**, створеної у 2011 р. У складі цієї Ради діє Дисциплінарна комісія, яка вирішує

питання про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у вигляді попередження, догани, відрахування заробітку за тридцять днів, що може бути призначено за неналежну організацію роботи, тяганину при розгляді справ тощо.

Особливе місце в системі державних установ і судових органів посідають **канцлер юстиції та парламентський омбудсмен** — уповноважений Риксдагу, що наглядає за судами і дотриманням законів посадовими особами та державними установами. При цьому він не може втручатися у процес відправлення правосуддя, але після розгляду судом справи може перевірити, чи була дотримана визначена законом процедура.

Значна кількість жителів Швеції застрахована на випадок витрат у судових справах.

Участь в ознайомчому візиті до Швеції взяла також голова Апеляційного суду Львівської області **Петро Каблак**, професор кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Наталія Кузнєцова**, декан юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка **Андрій Бойко**, завідувач кафедри теорії та філософії права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка **Людмила Луць**, менеджер проекту «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» **Андрій Кавакін**, асистент директора департаменту правосуддя та правової співпраці Ради Європи **Анастасія Ноговіцина**.

